

VAN-E IRODALOMTÖRTÉNET?

A címben feltett kérdés természetesen abszurd, vagy legalábbis mesterkéltén naiv. Hiszen természetesen van irodalomtörténet: elvégre a "Spenót", vagy suszterként, saját kaptafámnál maradva, a *Columbia Literary History of the USA* minden épelméjű ember számára bizonyíték az irodalomtörténet létére.

Meglehet, szerencsésebb lett volna a címben az irodalomtörténet és az irodalomtörténetek szembeállításása. Ebben az esetben esetleg arról beszélhetnénk, hogyan valósul(hat) meg az irodalomtörténet "elvonat" fogalma, mennyire kerül egymással szembe, de legalábbis konfliktus helyzetbe a megvalósulás és az idea. Elképzelhető lenne annak feltételezése, hogy az egyes kultúrák szelleme irodalomtörténetként (is) megfogalmazva, "írja" önmagát, s ekkor eltűnődhetnénk a kultúra egyfajta élő organizmusaként való létén, kiterjesztve tünődésünket természetesen a kultúra önszemlélt és önreflexív képességére is. Nem lenne az sem kizárt, hogy egyfajta Doppelgänger-képet festenénk fel, amelyben az "irodalomtörténet" valamilyen mélyszerkezetként irányítaná szöveggé való formálását, s mely esetben vizsgálhatnánk ennek a folyamatnak a törvényszerűségeit, nyilván szót ejtve különböző szintű és illetékességű kompetenciákról. Ekkor persze az is megtörténhetne, hogy kijelentenénk, az a bizonyos "mélyszerkezeti" irodalomtörténet nem is létezik, azaz a címbeli kérdésre tagadólág válaszolnánk, legfeljebb azt hozzátéve, hogy irodalomtörténetek viszont kétségbevonhatatlanul vannak.

Mindazonáltal megfontolandó, vajon célszerű-e, szerencsés-e ilyenfajta dichotomia (dichotom viszonylatok) feltérképezése; pontosabban, időszerű-e a kérdés illetén megfogalmazása. Tán nem is annyira amiatt, hogy ezek az álnaiv kérdések oly sokszor elhangzottak már, s oly sok(féle) válasz-kísérlet adatott rájuk, bár jöllehet egyszer sem mindent eldöntő, végleges formában (miként az ügyeinkben már lenni szokott). Megfontolandó, nem inkább a címben szereplő, egyes számban megfogalmazott kérdést kellene-e most mégis csak feltennünk. A "most"-hoz — szokás szerint — tegyük hozzá az "itt"-et is: ugyanis a kérdés cél- és időszerűségét véleményem szerint az adja, hogy a magyar (irodalom)történetírás egyáltalán nem vagy alig nézett szembe mindazzal, ami e kérdésben előfeltevésként vagy következményként bennrejlík.

A következőkben az amerikai irodalomtörténetírással fogok foglalkozni, bár maga az amerikaiság csupán esetlegesség: jómagam történetesen ezzel foglalkozom, s illetékességi körömet nem óhajtánám átlépni, jöllehet több ponton kínálkozik majd erre lehetőség.

A XIX. századi amerikai próza egyik kulcsszerzőjének regényében, *A hétormú házban* a főszereplő, Holgrave Thomas Jefferson véleményét visszhangozva, kijelenti, hogy mindenegyres generációnak meg kell újulnia, s ennek jegyében úgy dönt, hogy a régi ház(ak) helyébe új(ka)t kell építeni. Nem csekély melankóliával

(mely melankólia meg is töri a heppiennd egynemű derűjét) kijelentését azzal egészíti ki, hogy az új házakat immár a fánál maradandóbb anyagból, kőből kell építeni, hogy generációk során szolgálhassanak. Állításának (lét)alapját megjezőjelező, s ezért önellentmondást hordozó vélekedése pontosan jellemzi az amerikai irodalomtörténetírás helyzetét.

Az 1948-ban megjelent *Literary History of the United States of America* fő-szerkesztője, Robert Spiller saját maga és csapata munkáját építkezéshez, az építész tervrajzaitól az utolsó simítások elvégzéséig tartó folyamathoz hasonlítja, s még hozzáteszi, hogy az elkészült építménynek nem szabad(na) felfednie magát az építkezés: az épület felületeinek folyamatosságának lepleznie kell a konstruálás folyamatát. Az 1988-as *Columbia Literary History of the United States of America* általános szerkesztője, Emory Elliott saját irodalomtörténeti elképzelését Spiller építészeti hasonlatát egyfajta hivatkozási keretként megőrizve fogalmazza meg. Egyúttal bejelenti, hogy másféle épület létrehozása a szerzői gárda szándéka, mely másság a spilleri építmény szabályosságának, pontosabban szabályozói funkciójának elvetéseként fogalmazódik meg. A számtalan bejárat hatalmas könyvtárba vagy képzőművészeti galériába vezet, s az építőelemek harmóniája (folyamatossága) és tagoltsága (azaz: diszkontinuitása) egyfomán és egyidejűleg látható (*Columbia* xiii).

Továbbra is az építkezési metaforánál maradva, Sacvan Bercovitch a felhúzó épület alapjait rakja le a *Reconstructing American Literary History* című kötettel, melyben az általa szerkesztett *Cambridge Literary History of the United States of America* revizionárius előfeltevéseinek meghatározása (és néhány "mintafejezet" bemutatására) tesz kísérletet. Irodalomtörténész-építész és -kőműves elődeinek kijelentéseit tekinti át a kötet előszavában, a revizionárius szándékhoz cseppet sem illő látomásos hangvételt sem nélkülözve.

ahogy Spiller megjegyezte, minden generációnak meg kell írnia a maga irodalomtörténetét. Ez a revizionista felszólítás különös asszociációkat hordoz, Emerson "The American Scholar" című esszéjének felhívását visszhangozza: "Minden kornak meg kell írnia saját könyvét; minden generációnak a soronkövetkező számára. Valamely régebbi kor könyvei nem illenek jelen korunkhoz. " Új meglátások, új felismerések és új szövegek születnek, miért kellene hát a múlt emlékművei közt botorkálnunk. (Bercovitch, *Reconstructing* vii)

Bercovitch új irodalomtörténetre tesz javaslatot, melynek a korábban meghatározó konszenzus helyett a disszenzusra kell építenie. Ez a kívánatos új felfogás sem nélkülözhet azonban egyfajta közös nevezőt, s ez az "elemző eljárások dialogikus módja" lehetne.

Valamennyi társzerző elutasítja a lezártágot, beleértve a pluralista eljárásokban rejlő lezártágot is. Ösztönösen irtóznak az egységesítést tartalmazó válaszoktól, különösen azoktól a válaszoktól, melyeket a múlt provinciális témái követelnek meg, mint amilyen

például az amerikai irodalom amerikaisága.

Mindezt összegezve, kijelenthetjük, hogy minden egyes generációban megfogalmazódik az a törekvés, hogy megírja az amerikai irodalomtörténetnek a maga változatát, s hogy ezekben a törekvésekben, ha rejtetten is, artikulálódnak a megírást meghatározó előfeltevések. Maga Bercovitch is kénytelen "egységesítést tartalmazó válaszokhoz" fordulni, mégha másként nyilatkozik is, hiszen feladata megvalósításához elkerülhetetlen, hogy az "amerikaiság" fogalmát használja. Másként mondva, szándéka nem annyira az elődök által emelt épület elbontása, mint inkább "átfazonirozása". Így azután nem meglepő, ha az újjáépített (reconstructed) irodalomtörténetét ugyanazok az inherens problémák terhelik, mint az általa újjáépítendőnek nyilvánított irodalomtörténeteket. Philip Gura e problémák lényegét abban "az irracionális macacsságban" látja, mellyel

a korai amerikai irodalmi megnyilvánulások és a XIX. századközepe klasszikus amerikai irodalom közötti alapvető folyamatosságot tételező felfogáshoz és az avval együttjáró, az amerikai irodalmi és kulturális "kivételességbe" vetett hithez (Gura, Study 309)

ragaszkodnak.

Hasonló következtetésre jut Robert Daly is, amikor az amerikai irodalom kezdőpontját vizsgálja.

Fel kell tennünk a kérdést, vajon valóban létezett-e amerikai irodalom a XVII. században, vagy csak később találták ki valamilyen sötét összeesküvés keretében, hogy az amerikaiaknak egyfajta "használható múltat" biztosítsanak, megalapozandó a hegemóniára törő amerikai imperializmust, állást biztosítandó egyúttal hazaáruló hivatalnokoknak. (Daly, Recognizing 190)

William C. Spengemann ennél is továbbmegy a kételkedésben, amikor úgy nyilatkozik, hogy

Mi vagyunk az amerikai irodalom szerzői, [minthogy az amerikai irodalom] inkább kitalált, mintsem fellelt művek halmaza. (Spengemann, History 95)

A fenti megjegyzések jól jelzik, hogy két, egymással ellentétes irányzat létezik az amerikai irodalomtörténetről szóló jelenlegi vitában, a rekonstrukcionista (revizionárius), illetve a "leromboló". Ezt a vitát bizonyos alapkérdések együttes jelenléte "közös nevezőre" hozza, kétpótlusú mivolta ellenére is. Alábbiakban három ilyen alapkérdést szándékozom szemügyre venni: az amerikai irodalom elmélete, az irodalom kánon és a kánonformálás, valamint a(z irodalom)történet mint narráció, illetve a(z irodalom)történet mint írás problematikáját.

1. Az amerikai irodalom elmélete

Már a legelső amerikai irodalomtörténetek és a korabeli antológiák is elkerülhetetlennek vélték, hogy megfogalmazzák az általuk érintett irodalom amerikaisá-

gát, hogy elhatárolják más irodalmaktól (ami elsősorban, érthetően, az angol irodalomtól való elhatárolást jelentette). Elihu Hubbard Smith, Samuel Kettle, Samuel L. Knapp, Rufus Griswold és a többiek ezt feszengve, mintegy szabadkozva tették, s még 1885-ben is úgy nyilatkozik Edmund Clarence Stedman, a M. C. Tyler nem sokkal korábban megjelent amerikai irodalomtörténetére támaszkodó *Poets of America* című antológiájában, hogy az irodalmi szövegek tanulmányozása

riasztó pusztaságon való barangolásra készlet, s csak végefelé nyerhetünk valamiféle enyhét az ígért földjének megpillantásában.

(31) Vajh megérinti-e korunk napsugara a gyarmati kor e penészes maradványait? Vajh életre kelhetnek e kiszikkadt csontok? [Ez a korszak] éjszakának, sűrű, sötét éjszakának tűnik. Költészetének emlékei csupán egy múzeum csudabogarai, egy történelminek nem nevezhető kor furcsa és visszataszító tanújelei. (Stedman, *Poets* 33)

E szegényes kezdetekben "számtalan vidék és nép jellemző vonásai" vegyültek, s sajátosságaként "az újszerű és egyéni látásmód" nevezhető meg csupán. Ennek (az amerikai) irodalomnak "az uralkodó faj nyelve és módszerei" biztosítottak egyenmőséget. A kötet megírásának viszont Amerika költészete immár "a jövőt meghatározó, legnagyobb mértékben a bölcséleti kérdésekben elmélyülő tudós számára" (Stedman, *Poets* X.)

E korai vélekedések mentesnek tűnnek bármiféle elméleti elkötelezettségtől. Legfőbb gondjuk az amerikai irodalom gyarlósága szemben az "anyaország" irodalmi kiválóságával, s igyekezetük arra irányul, hogy megindokolják, miért nem rendelkezik Amerika "magasabbrendű művészettel". Az érvelésük nem marad meg pusztán a panaszkodásnál, de egyúttal egyenes vonalat is húznak a nyomorúságos múlt és a jelen (vagy esetleg egy távolabbi jövő) dicsőséges helyzete közé. E korai irodalomtörténeteket egyformán jellemzi a "fejlődés" folyamatossága, illetve a "kivételességbe" vetett hit. A kivételesség tudata nem egyszerűsíthető le egyfajta kiválasztottság érzetére. Újra Stedman szavait használva, volt másféle, egyszerűbb kárpótlás is a költészet hiányára.

egyetlen más ország sem büszkélkedhet ennyi tehetős, boldog családdal [...] mérnökeink, tőkéseink, felfedezőink páratlan teljesítményei ékebben szólnak bármely költő dalánál. (Stedman, *Poets* 17.)

A Gura által azonosított kettős (a folyamatosság és a kivételesség) elképzelése felfedi, hogy a korai irodalomtörténetek látszólagos egyszerűsége olyan alapvető előfeltevéseket rejt, melyek jelen vannak a mai amerikai irodalomtörténetekben is, bár olykor esetleg más és másféle módon nyilvánulnak meg. E rejtett előfeltevések jelentőségének pontos megértéséhez jó segítséget nyújt Winfried Fluck tanulmánya, melyben kifejti:

Az elmélet értelmezési és egyben legitimizációs modell, mely elrendezi a kulturális anyagot, s ezzel egyben hierarchizálja is azt.

[...] Szükség volt elméleti modellekre, hogy elhatárolják és meghatározzák az irodalmi szövegek ezen új halmazát [azaz az amerikai irodalmat]. Ezek az értelmezési modellek még akkor is elméletként konstituálódtak, ha nem alakítottak ki logikailag egységes és explicit érvelési módot, hiszen az irodalomra vonatkozó, s az őket tudatosan vagy akaratlanul létrehozó és szabályozó, előfeltevések rendszere utólag rekonstruálható. (Fluck, *Theories* 115.)

Fluck ebből kiindulva azonosítja az amerikai irodalom korai elméleteit (azaz történeteit) "hiányelméletekként", amelyek abban az előfeltevérendszerben gyökeresnek, miszerint "az irodalom a civilizáció magasabbrendű kifejeződése". Mindennek tükrében nem állíthatjuk, hogy az amerikai irodalomtörténetekben megnyilvánuló folyamatosság és kivételesség tudata csupán időleges vagy véletlenszerű jelenség, ami esetleg csakis a korai amerikai irodalomtörténetekben jelentkeznék. Valójában jelen van valamennyi amerikai irodalomtörténetben, jelen van minden elméleti modellben. Knapp vagy Stedman modellje tudattalan és naiv jelentését tanúsítja, de nem hiányzik Bercovitch irodalomtörténetéből sem. Ez utóbbi erőteljesen önreflexív módon középpontba is állítja, s így próbálja meghaladni a bennerejlő korlátokat. S ez a jelenlét magyarázza a radikálisan irodalomtörténetellenes W. C. Spengemann elítélő vélekedését, miszerint

az amerikai irodalmat önálló, öneredetű, saját történelemmel rendelkező, egyedi szövegek gyűjteményének tétélező, jelenleg domináns amerikai irodalom-elméletek valójában a politikai fikció kategóriájába tartoznak, mely fikciókat az irodalmi tényeket figyelmen kívül hagyva kotyvasztottak. (Spengemann, *Mirror* 132)

A folyamatosságot és a kivételességet egyetemes jelenlétük miatt valamennyi elméleti modell két alapvető pólusának tekinthetjük, s nem vagyok benne biztos, hogy ezt csakis az amerikai irodalomtörténetekre vonatkoztathatjuk; nem kizárt, hogy a magyar irodalomtörténetek ugyanezt a két előfeltevésre épülnek. Mindenesetre, úgy vélem, hogy az amerikai irodalom-elméletek e két fogalom értelmezésével válnak érthetővé, márcsak azért is, mert ezek valósítják meg az elmélet kettős feladatát: a meghatározást és az értelmezést, valamint az egyidejű legitimálást és hierarchizálást.

A folyamatosság elve alakítja M. C Tyler, Van Wyck Brooks, Y. Winters, Spiller és mások irodalomtörténeteinek "narratív starégiáját". Spiller esete különösen jellegzetes, hiszen tudatosan megnevezi stratégiáját, ami itt az elleplezés stratégiája: az elkészült épületnek nem szabad felfednie, hogy több kéz munkájának az eredménye. Természetesen ez a stratégia, ahelyett, hogy sikeresen elleplezné, amit rejteni akar, felfedi az elleplezni szándékozott különbözőségeket és törésvonalakat.

Az irodalomtörténetekben a folyamatosság elve eleve feltételezi a kivételesség elvének a jelenlétét. A korai irodalomtörténetekben ez jelenik meg a küldetésstudatként, vagy a kiválasztottság tudataként. Hozzá kell azt is tennem, hogy ez korántsem valamilyen kivételes "politikai fikció", mely csak az amerikai irodalom-

történetekben jelenik meg, ahogyan Spengemann állítja. Véleményem szerint minden nemzeti irodalomtörténet tartalmazza a kivételesség elvének valamilyen formáját. Ha csak a magyar irodalomra gondolunk, a kivételesség bizonyítékának tűnt egyszerű fenn- és megmaradás is az oly sok megpróbáltatás ellenére. A kivételesség az egyediség egyfajta módozata, azaz az (ön)meghatározás egyfajta módozata. Tulajdonképpen ez az egyediség maga az amerikaiáság¹⁴. Ezért mondható, hogy az amerikai irodalom amerikaiasága nem más mint esszencializmussal való meghatározás.

Ez az egyfajta közös témeként vagy sajátos jelentésként megjelenő esszencializmus biztosítja az amerikai irodalom egybetartozását, identitását. Amint megtörtént a megfelelő meghatározás, külön lehet választani az angol és az amerikai irodalmat, s megindulhat a folyamatosság is. Az "esszencia" (a kifejezést a magyarban szintén nem túl szerencsés "jelenlét" helyett használom) különböző formákban nyilvánítható ki: a kiválasztottság, "az Amerikai-kép sajátos használata" (Bercovitch, *Image* 159), "a folyamatos megújulása kényszer" (Dauber), "a közösségi magány sajátosan amerikai vonása" (Delbanco; *Puritan* 216), stb. Delbanco megállapítását azzal egészíti ki, hogy az amerikai puritán létben nincs kivételesség, hiszen a benne megnyilvánuló messianizmus valamennyi nyugati nacionalizmus jellemzője. Magam úgy vélem, hogy ez nem ingatja meg feltételezésemet, azaz az a tény, hogy minden nyugati (s tegyük hozzá: keleti) nacionalista közösség meg van győződve saját kivételességéről, tehát a kivételesség egyetemessége, nem szünteti meg a kivételességet.

A kivételesség és a nyomán keletkező folyamatosság az irodalomtörténetíró fikciója: csinálmány. Magának a történet elmondásának a terméke: a történet elmondója formát ad "anyagának". Ezen a ponton ismételtlen s külön jogosultsággal idézhetjük Spengemannt

Mi vagyunk az amerikai irodalom szerzői, [minthogy az amerikai irodalom] inkább kitalált, mintsem fellelt művek halmaza. (Spengemann, *History* 95)

---

¹⁴Ez így természetesen meglehetősen durva egyszerűsítés. Ez különösen akkor válik feltűnővé, ha az "amerikaiáságot" nem szűkítjük kizárólag Új Angliára. Fontoljuk meg, hogyan illeszthetők be ebbe az elképzelésbe például a déli, vagy a nem-angol közösségek. Az asszimilációs felfogás szerint, Bercovitch elképzelését alkalmazva, azt mondhatjuk, hogy — ennél a jelenségnél maradjunk — a jeremiádot egész "Amerika", nem csupán Új Anglia tette magáévá, mintegy nemzeti műfajként, amit egyebek között a néger fogságtörténetek is alátámasztanak. Ezzel szemben azonban George Alsop *A Character of the Province of Maryland*-je, vagy Ebenezer Cook *The Sor-Weed Factor*-a teljesen másjellegű amerikaiáságot tükröz, amennyiben a kivételesség elvét radikálisan aláássák. Az ezekben a szövegekben megnyilvánuló szubverzív jelleg mégsem számolja fel a domináns gondolati-ideológiai rendszer kivételesség elvét, hiszen csakis az amerikaiáság kivételességével szemben tudják a maguk szubverzív felfogásukat megfogalmazni. Másképpen kifejtve, azáltal, hogy annak aláásására törek, valójában elismerik az új-angliai, kivételességi elven alapuló amerikaiáság dominanciáját, s egyben maguk helyzetét is annak alárendeltként fogalmazzák meg.

2. Az irodalmi kánon és a kánonformálás

Russel Reising, a *The Unusable Past* című könyvében az amerikai irodalomtörténetek áttekintése kapcsán legfőbb témájának a bevásztás és kihagyás elvét nevezi meg. Arra a következtetésre jut, hogy a szövegek egy bizonyos halmazának az elfogadásával (amit a "használható múlt" megteremtésének nevez), a szövegek egy ennél jóval nagyobb más halmazát használaton kívül helyezik, s ami még súlyosabb, egyúttal használhatatlannak is minősítik. Ezután megvizsgálja, hogyan működik a bevásztás és a kihagyás elve az amerikai irodalom elméleteiben, illetve irodalomtörténetekben. Vizsgálódásaiba az amerikai irodalom alig egynéhány klasszikusát vonja be, majd végül afféle mintaként, egy XIX. századi néger szerző, Frederick Douglass értelmezését és értékelését adja.

Reising könyve pontos betekintést nyújt abba, hogyan működnek az egyes kánonok és maga a kánonformálás (amit egyetlen kifejezéssel a kanonicitás jelenlétének nevezhetünk) az egyes irodalomtörténetekben. Tökéletesen egyet kell értenünk vele, amikor kijelenti, hogy az amerikai irodalomtörténetek és antológiák a kánonok artikulációi (vagy tárgyasulásai), ami révén a múlt amerikai irodalmát a jelen számára teszi nemcsak használhatóvá, de egyben (fel)használttá is. Ugyanakkor azonban az is kiderül, hogy az általa "használt" amerikai irodalom (azaz az ő amerikai irodalmi kánonja) és a használat módja nem tudja megoldani a kánon inherens problémáit, jóllehet kísérlete éppen erre irányul. Azáltal ugyanis, hogy másokat (más szövegeket) választ be, például a kisebbségek "reprezentásait", csak megerősíti a kánonot. Nem is csupán az általa is fenntartással elfogadott eljárás miatt, amelyben a korábban "használatlan", azaz kánonon kívüli szerzők, illetve szövegek csekély létszámú bevásztása, éppen jelenlétük arányai miatt, még hangsúlyosabbá teszi az eredeti helyzetet; de amiatt is, hogy ezek a szövegek a domináns, tehát a kanonizált szövegek teremtette "hivatkozási keretbe" helyeződnek, s így megerősítik a hivatkozási keret érvényességét, valamint igazolják saját kirekesztettségük jogosságát is.

Hasonló módon vall kudarcot E. Elliott merész kísérlete is, hogy multikulturális irodalomtörténetet írjon. Az (amerikai) irodalmat és az amerikai irodalomtörténetet látszólag objektív, semleges fogalmakkal határozza meg, jelezvén, hogy őt és szerzőtársait nem kötik elméleti előfeltevések.

E nemzet irodalmának története akkor kezdődött — írja — amikor azon területen, mely mára az Amerikai Egyesült Államok lett, először használta alkotó módon a nyelvet az ember. Ez a pillanat feltehetőleg sok-sok évszázada történt, amikor a számtalan indián törzs egyik tagja költői kifejezést mondott ki, vagy éppen egy történetet mondott el. [...] *A Columbia Literary History* a nemzeti

irodalom kialakulását¹⁵, ezen irodalomnak sajátos természetét vizsgálja, valamint azokat az irodalmon kívüli tényezőket, melyek a kialakulásában jelentős szerepet játszottak, s vizsgálódásait kiterjeszti az irodalomnak az írók és a beszélők által különböző módon megformált használatára is. (Columbia XV)

Az irodalomnak a nyelv alkotó módon történő használatával való azonosítása, azaz a "költői kifejezés megfogalmazásaként" vagy "egy történet elmondásaként" való meghatározása elárulja, hogy Elliott az irodalmiság "európai" fogalomrendszerére támaszkodik. Elárulja azt is, hogy Elliott nem tud megszabadulni az irodalmi kánonját megszabó-szervező előfeltevésektől és azok következményeitől, jóllehet megpróbálja ezen előfeltevéseket "elnyomni". Az amerikai irodalom kezdetét egy indián pillanathoz köti, csakhogy ezt az európai ("fehér") perspektívából teszi, s így lényegében megváltoztatja az indián pillanatot, hiszen egy olyan egység ("nemzeti irodalom") részévé alakítja, amit ennek az indián pillanatnak legalábbis meg kellene kérdőjeleznie. Ugyanígy erősíti meg N. Scott Momaday ugyanezt a kánont, amit egyébként fel akar számolni. Az indián irodalom ("Native American literature") orális és írott hagyományait tárgyalja, csakhogy éppen az irodalmiság "hagyományos", azaz európai/"fehér" fogalmi rendszerében (Columbia 5-15.). Összegzőként megállapíthatom tehát, hogy valamilyenfajta "multikanonikus" környezet megteremtése helyett az indián irodalmat szembeállítják a domináns kánonnal, és így fenntartják az eredeti viszonylatrendszert.

A kánon helyesbítése, problémáinak orvoslására tett kísérlet, vagy egyszerűbben mondva: a rekanonizáció végülis megőrzi a kanonicitást. Éppen ezért nem tudják egyfajta rossz álomként elűzni a kánon problémáit az amerikai irodalomtörténet újjáépítési kísérleteivel; a kanonicitás elve bennerejlik az irodalomtörténetben, s ezt a ténytet nem lehet megkerülni.

A kánont nem szűkíthetjük a szerzők és művek beválasztási és kihagyási elvének a működésére. A kanonizált szöveg nem téren és időn kívül létezik, részese egy történetnek. Ezt a történetet a kanonicitás szervezi. A történetben résztvevő szöveg létezési módját interaktívként írhatjuk le, hiszen a szöveg alakítja a történetet, s az cserébe újra- és átdefiniálja a szöveget. E helyzetnek a következményeit szem előtt tartva, úgy vélem, helyénvaló a kánon térbeli (textuális) és időbeli ("történelmi") vonatkozásairól beszélni, mely vonatkozások mindig közösségi szentesítés alapján válnak érvényessé, s mindebben felfedezhetjük Stanley Fish "értelmező közössé-

---

¹⁵Ha ezt a felfogást a magyar irodalom kezdetének meghatározására alkalmazzuk, némileg abszurd eredményre juthatunk. Azt kellene ugyanis kijelentenünk, hogy a magyar irodalom valamelyik füstös, Bakony-beli kőkorszaki barlangban született, amikor valamelyik ott tanyázó ősember-csoport egyik tagja "alkotó módon" használta a nyelvet. Ez valóban abszurd állítás, de semmiféle elméleti megfontolás nem szűkítheti Elliott előfeltevés rendszerét "Amerikára". A területiség és a folyamatosság elve természetesen és könnyedén alkalmazható bármely európai vagy Európán kívüli *nemzeti* irodalomra és irodalomtörténetre.

gének" (interpretive community) a működését.

A fenti megfontolás egy további dimenzióra is figyelmeztet: a "piac" szerepére, vagy más, tudósabb szóval, az irodalom disszeminációjára. William Gilmore leírja, hogy egy távoli, új-angliai városka könyvesboltja a XIX. század elején nagy példányszámban tartotta a mára egyfajta klasszikussá vált XVIII. századi angol pornográfia, J. Cleland *Fanny Hill*-jét, ami azonban a bolt leltárában nem szerepelt, tehát a könyvet "pult alól" árusították.

[Más adatok jelzik, hogy] az Upper Valley-ben 1810-17 között működő öt állandó nyomda közül három terjesztette a kornak ezt az egyik leghírhedtebb tiltott irodalmi művét. (Gilmore, Reading 177-78)

Az irodalomtörténet "objektivitása" elképzelhetetlen a tiltott, s olykor egyenesen "földalatti" irodalom figyelembe vétele nélkül. A ma kánonjának "használt" szövegei nem feltétlenül és nem természetesen azonosak a múlt (ténylegesen) használt könyvekkel.

Ezen a ponton egyfajta kitérőként, megállapíthatjuk, hogy a nem kanonizált szövegek éppen hiányuk (távollétük) révén mindig is jelen vannak; a kánon ugyanis nem létezik az általa kirekesztett szövegek nélkül. Ugyancsak érdemes azt is megjegyeznünk, hogy az irodalomtörténetek "történetét" a nem-kanonizált szövegek jelenléte is formálja, még akkor is, ha ezt a jelenléte igyekeznek is a "tudat alá" szorítani. Az intertextualitás elmélete vagy a befogadáselmélet egyébként szintén figyelmezteti az embert a nem-kanonizált szövegek e "néma jelenlétére". Hasonló néma jelenségeként hivatkozhatom itt az írástudás és olvasástudás kérdésére. Lockridge-nak az új-angliai női írástudatlansággal kapcsolatos megfigyelései például komoly mértékben módosíthatnák a korai amerikai irodalomtörténeteket (Lockridge, *Literacy*, 4., 37-42.). Ennek ellenére az írástudás/olvasástudás kérdése az irodalomtörténetek látókörén kívül reked, legfeljebb egy-két elszórt utalás formájában jelenik csak meg.

3. Irodalomtörténet mint narráció, irodalomtörténet mint frás

Manapság már közhellyé vált az a megállapítás, hogy az irodalomtörténet kifejezés valójában oxymoron, hiszen tagjai összeegyeztethetetlenek: vagy irodalmi, vagy történelmi, ahogy Wellek fogalmazott egykoron. Spengemann igen pontos képet fest a helyzetről, amikor az elmélet terrorhadjáratairól panaszkodik, "mely mindent kétségessé tesz: az interpretáció érvényességét ugyanúgy kétségbevonja, mint az 'olvasó', a 'szerző' vagy a 'szöveg' ontológiai helyzetét" (Spengemann, *Mirror* 155.) E hadjárat (hogy a előbbi képnél maradjunk) arra kényszerítheti az irodalomtörténet-írókat, hogy felfedjék tevékenységük kettősségét.

E. Elliott például abban határozza meg feladatát, hogy a "múlt eseményeinek meggyőző beszámolóját" kell megszerkesztenie (konstruálnia), s egyben azt is beismerni, hogy nem létezik "koherens cselekményben elrendezhető, egyetlen és egy-

séges történet" (Columbia, xxi). A feladatnak nekilát, hiába ismerte fel (és be) az irodalomtörténet megírásának az esemény és az esemény elmondása közti különbségben rejlő lehetetlenségét. Elliot persze valójában nem az elbeszélést vagy annak elmondását vélte lehetetlennek, hanem annak a koherenciáját, "egységesítését". Ennek megfelelően különböző epizódok halmazának a megírására tesz javaslatot az amúgy lehetséges "elbeszélésben". (Ezért használja a könyvtárat, illetve a képzőművészeti galériát építészeti metaforájába.) Csakhogy "odabent" más történik: a szerző(k) az elbeszélés foglyaivá válnak, s nem tudják elkerülni a lezártágot (lezártást, vagy Bercovitch kifejezésével: "az egységesítő válaszokat"). Tény, hogy a *Columbia Literary History* előfeltevések sokszínűségét építette önmagába, ám amikor egy "szerzőről", egy "műről" vagy egy "korszakról" beszél, az elmondás erőteljesen egységes, azaz egyetlen előfeltevérendszeren alapul.

Momaday már hivatkozott fejezete jó példa minderre. Az amerikai irodalom nyitottnak tűnő definícióját fogadja el, azaz: "a mai Egyesült Államok területén alkotott valamennyi írott vagy orális mű", és így határozhatja meg az amerikai irodalom "kezdőpontját" abban a pillanatban, amikor a barlangfestmény orális irodalom-má vált. Most eltekintve definíciójának meglehetősen problematikus vonatkozásaitól, itt azt kifogásolom, hogy Elliott ígérete ellenére az elbeszélés egységes és egységesítő, melyben az európai irodalmiság a meghatározó előfeltevés, s melyet rákényszerít az indián irodalomra, ezáltal megerősítve az általa érvényteleníteni óhajtottat.

Ugyanezt a problémát valamennyi fejezetben fellelhetjük. Hasonlóan egységesítő történetet olvashatjuk a XVII. századi költőnről, Anne Bradstreetről, s kifogásomat nem érvényteleníti az, hogy a szokásosnál sokkal kevésbé konzervatív. Az amerikai irodalom korai korszakával foglalkozik Barbara Kiefer Lewalski, s megállapítja, hogy "a korai amerikai irodalom egyszerre a [z európai hagyományok] folyamatosságának és a helybeli alkotásoknak az összessége." (Columbia 24) Egységesítő elbeszélést erre a folyamatosság-elvre építi, úgy, hogy közben teljesen figyelmen kívül hagyja Amerika nem-puritánus, nem új-angliai világát (a "máskéntgondolkodók" jelentős csoportjait, a katolikus vagy a holland hagyományokat még csak nem is említi). Az "egységesítő válaszokat" elutasító Bercovitch sem adja fel a folyamatosság elvén alapuló egységesítő szándékát, amihez a jeremiádnak amerikai alap- vagy ősműfajként való értelmezését használja fel (a folyamatosságnak "a nemzedékenkénti fogadalomtételben megnyilvánuló szertartása", Columbia 39). Az irodalom és az irodalmi hagyományok dialogikus felfogású megközelítése csupán módosítja, de nem szünteti meg az egységes történetet, hiszen mindkét attitűdje (az elutasítás, illetve az azonosulás) az "ideális Amerika" megőrzését eredményezi.

Hozzátehetjük azt is, hogy a szerkesztői fegyelem és fegyelmezés eredményeként az egyes fejezetek meglehetősen hasonló hosszúságúak, s ez az elbeszélte "tények" és "események" amúgy is jól látható retoricizáltságát (azaz szöveggé/narrációvá formálását) emeli ki.

Mindez természetesen nem a szerzők egyéni kudarca: inkább azt jelzi, hogy a retoricitás csapdái elkerülhetetlenek bármilyen történetírásban. Ugyanakkor azon-

ban meglehetősen kártékony következményekkel járnak. Továbbra is a korai amerikai irodalomnál maradva: a folyamatosság elvének elfogadása azt eredményezi, hogy a korai amerikai irodalom a "kezdeteként" minősítették és fratik le, melynek értéke csak viszonylagos, attól az irodalomtól függ, amit (feltehetőleg) "előkészít". Így a folyamatosság-elvű egységesítő történet a korai amerikai irodalom újraértékelése helyett éppen annak leértékelését végzi el. Ezt a folyamatot De Prospro a *New Literary History*-beli tanulmányban a korai amerikai irodalom marginalizálásaként határozza meg és írja le.

Könnyűszerrel megállapíthatjuk, hogy az amerikai irodalom bármely más "epizódja" hasonlóan áldozatul eshet ennek a marginalizálódásnak. Így a XIX. századközepi amerikai irodalom klasszikus státusza manapság közkeletű irodalomtörténeti vélekedés szerint annak köszönhető, hogy mintegy megelőlegezi a modernizmust. Ha a gyermeket a férfi apjaként fogjuk fel és értelmezzük, saját jelentésjelentőségét nem láthatjuk.

Végezetül annyit állapíthatunk meg, hogy az amerikai irodalom történetének a megírása valójában lehetetlen feladat. Ám a csábítás, a késztetés rá ellenálthatatlan; hiszen — ismét Reisinget idézve — az irodalomtörténet(frás) végsősoron "tevékenységünk két, egymástól elkülöníthető, de egymással szorosan összefüggő területének a terméke, annak, hogy egy adott pillanatban *mely* szövegeket tanítunk, és annak, hogy *hogyan* tanítjuk azokat" (11). E lehetetlen, de egyúttal megkerülhetetlen feladattal szembesülve szerfölött helyénvalónak kell találnunk az előljáróban említett Holgrave melankóliáját: az amerikai irodalom történetének a megírása, miként bármely más emberi elszánás, eleve kudarcra ítéltetett.

Bibliográfia

Bercovitch, Sacvan. "The Image of America: From Hermeneutics to Symbolism". *Early American Literature. A Collection of Critical Essays*. (Twentieth Century Views.) Ed. Gilmore, Michael T. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1980. 158-167.

Bercovitch, Sacvan. ed. *Reconstructing American Literary History*. Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1986.

Daly, Robert. "Recognizing Early American Literature." *Early American Literature* 25 (1990): 187-99.

De Prospro, R. C. "Marginalizing Early American Literature." *New Literary History* 23 (1992): 233-265.

Delbanco, Andrew. *The Puritan Ordeal*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989.

Elliott, Emory, gen. ed., *Columbia Literary History of the United States*. New York: Columbia UP, 1988.

Fluck, Winfried. "Theories of American Literature: Double Structures and Sources of Instability in American literature." *Actas X Congreso Nacional A.E.D.A.N.* Zaragoza, 1988. 115-136.

Gilmore, William J. *Reading Becomes a Necessity of Life: Material and Cultural Life in Rural New England, 1780-1835*. Knoxville: University of Tennessee Press, 1989.

Gura, Philip F. "The Study of Colonial American Literature, 1966-1978: A Vade Mecum." *William and Mary Quarterly*, 3rd series, 45 (1988): 305-342.

Lockridge, Kenneth A. *Literacy in Colonial New England. An Enquiry into the Social Context of Literacy in the Early Modern West*. New York: Norton, 1974.

Reising, Russell J. *The Unusable Past. Theory and the Study of American Literature*. New York: Methuen, 1986.

Spengemann, William C. "American Literary History: Some Still Unanswered Questions." *Early American Literature* 23 (1988): 90-100.

Spengemann, William C. *A Mirror for Americanists. Reflections on the Idea of American Literature*. Hanover: University Press of New England, 1989.

Spiller, Robert E. Epilogue. *Milestones in American Literary History*. Ed. Spiller. Contributions in American Studies 27. London: Greenwood, 1977. 109-143.

Spiller, Robert E., et al., *Literary History of the United States*. New York: Macmillan, 1948.

Stedman, Edmund Calernec. *Poets of America*. Boston: Houghton Mifflin, 1885.

745220